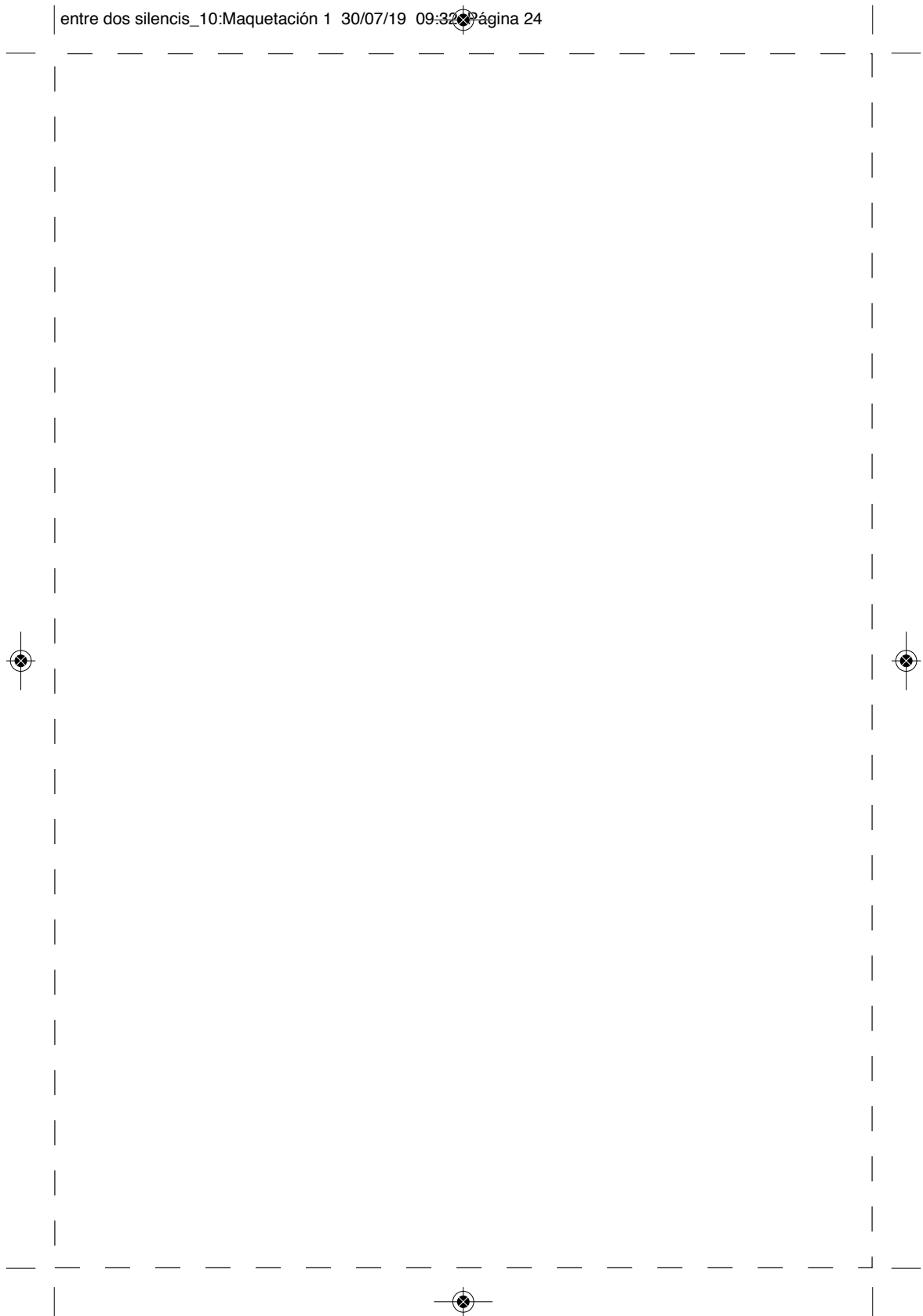

PRIMERA PART
El poble sense homes

I

Les darreres llurs de l'estiu s'anaven apagant. Hi havia dies que encara es veien les muntanyes del nord-oest, idealitzades per la distància: blaves, límpides, amb miques de neu a les cimes i els flancs solcats per valls i fondalades violàcies. Però, en acostar-se la tardor, les anaren coronant nuvolades, o boira, o pluja. Darrere d'aquell teló espès desapareixien també el mont d'Hernam, els turons del sud, els camps llaurats, les alberedes i els prats. A cent metres de distància no es veia el campanar ni el grup de cases que constituïen el poble. Vapors aquosos voltaven el caminant, i feia una sensació estranya avançar a passes lentes i sordes enmig d'aquell caos, com si el món encara no existís i poguessin esperar-se'n coses meravelloses.

De cop i volta, del no-res sorgia algun element real: un castanyer, un bedoll, una barraca de llenyataire, una pagesa amb el seu feix de branquillons o un soldat. El somni s'esfumava. Hernam era un llogarret ocupat per l'enemic, no podia oferir al caminant més que el seu dolor i el seu odi.

A la falda de la muntanya, a poca distància del poble, estava enterrat el cos del capità Drel, penjat d'un roure pels resistents. Dalt del bosc, amagats en coves, hi havia els guerrillers de la zona, disposats a venjar els companys que havien

estat executats com a ostatges. A tres-cents metres d'Hernam, ara empassat per la boira, s'alçava el cementiri dels afusellats. Fulles seques començaven a cobrir el fangar. Çà i lla, en artístic desordre, sorgien azalees, rododendres, campànules, dàlies —algunes encara en flor— al costat de plantes humils. Enllà es veien prats d'un verd esmorteït per la rosada. Entre dos joves cirerers, aureolada per la boira i com suspesa en l'aire, flotava la creu de Bastià Mons, cap dels rebels; a dreta i esquerra, a l'interior del recinte sagrat, se n'afilaven trenta-una més: cadascuna duia un nom barroerament inscrit a la fusta, algun de repetit tres vegades, com el de Kart. Tot el jove del poble hi era, dormint per sempre més sota la terra humida: treball, amor, esperança, prosperitat...

De sobte el vent començava a bufar i escampava la boira; lluiava un sol pàl·lid que no escalfava ni brillava. Les fulles que queien dels arbres fruiters aterraven sota pruners, cirerers i pomeres, formant a poc a poc una catifa espessa matisada de grocs, ocres i carmins. Algunes navegaven també per l'espai, queien, s'amuntegaven davant la porta tancada de les pallisses, dels orris... Fugien fent tombarelles pels viaranys, es perdien pels camps ben lluny de la tija que els havia donat vida. Per als arbres, el vent també era la guerra: els sacsejava, els maltractava, els feria. Els privava dels seus descendents, deixava el seu brancam despulat, els seus troncs tremolosos. Quan bufava, l'atmosfera es purificava, clara i diàfana. Pel blau pàl·lid de la tarda passaven les primeres gralles amb el seu crit de mal auguri; a gran altura volaven grues, agitant lentament les seves ales enormes. Més amunt, els cirrus allargassats semblaven imitar monstruosos esquelets de balenes, gegantines ales d'àngels, pistes d'esquí celestials i fugisseries.

El riu, ample i llis a les planes, estret i cabalós a les valls, semblava endormiscat; la seva marxa s'alentia, el seu cant era més greu. El bosc lluïa el seu luxós abric de tardor, estès damunt del turó. A mitja altura, roures i bedolls posaven pinzellades rogenques damunt dels avets. Més avall, als turons de més a prop, nogueres, boixos, avellaners i castanyers barrejaven els seus colors: morat, lila, porpra, gris... Els camps cultivats eren taques fosques al llarg dels camins, entre els àlbers i la muntanya. Ni rastre de verd en tota l'extensió dels camps; només hi destacaven les siluetes de les pageses de dol, corbades de sol a sol damunt dels solcs. Çà i lla, altes columnes de fum, la fetor dels rostolls cremats i dels fems.

Com les altres dones d'Hernam, Marta Mons feinejava als camps de patates. Només quan la llum del crepuscle desapareixia enllà dels turons a ponent, la noia arreplegava els estris i tornava al poble ben carregada. Quan arribava a casa, aspirava amb delectació l'olor de foc de llenya que sortia de la xemeneia. Durant uns instants, aquella fragància acollidora i familiar li procurava la il·lusió d'una vida normal, com si a casa l'esperessin el xerroteig juvenil i les rialles dels seus germans Bastià i Pere i dels mossos.

Empenyia el portal que grinyolava en obrir-se i tancar-se. Deixava a terra el sac de patates i, amb un gran sospir, redreçava el seu cos entumit. Des de l'entrada sentia les veus estranyes i s'esfumava la sensació de casa pròpia, de vida normal. La cuina, la peça principal de la planta baixa, era el lloc preferit del tinent; per això la Marta no s'hi acostava.

Feia sis mesos que els seus germans havien estat afusellats, i quatre que el nou comandant de la tropa ocupava casa seva. Però la Marta no es consolava que els d'abans se n'haguessin anat, ni s'acostumava als d'ara.

Després de munyir les vaques —la llet era requisada pel tinent, fora del litre al qual tenia dret ella— pujava al menjadoret que mai no havia ocupat ningú. Encenia un fogó portàtil, hi escalfava un bol de llet, la bevia repenjada a la paret. D'allà estant, les seves orelles captaven l'alegre guspirejar de la llenya a la cuina i la conversa dels militars: s'imaginava els dos homes asseguts vora el foc, escalfant-se les mans i evocant records de caceres, de guerra, de faldilles... El tinent devia estar aclofat a la butaca amb les cames confortablement estirades, seguint les flames amb els ulls: parlava en veu baixa i tranquil·la mentre l'ordenança no parava de xerrar. A la Marta no la sorprenia que l'oficial passés la vetllada assaborint aquella interminable xerrameca, aquelles rialles grolleres. Odiava igualment tots dos homes, però el seu odi es concentrava en el soldat quan el sentia perorar. Escoltant-lo comprenia el plaer de matar. De remordiments eventuais, ni gota. Cyril Baumann, el rector que any rere any havia intentat despertar les consciències i mantenir la fe dels vilatans, era en un camp de concentració a milers de quilòmetres. Feia més de dos anys que l'església era tancada: tots els capellans de la regió estaven mobilitzats o eren presoners. En el cor dels pagesos, el dolor era tan fort que ofegava la clemència.

La Marta anava a dormir després de prendre el darrer glop de llet. Des del seu dormitori, al primer pis, no sentia les veus detestades. Aleshores podia invocar l'esperit dels seus germans, recordar-los que tenien l'enemic instal·lat a casa, ocupant el dormitori que havia estat dels pares i dormint al llit on havien nascut tots tres fills, on havien mort pare i mare en un interval de dos mesos; que l'enemic s'escalfava amb la llenya que ells havien partit i amuntegat en previsió de la llarga hivernada, que disposava de la roba de llit i de taula, que gastava

les reserves de llegums i gra que ells havien conreat. La terra dels avantpassats ja no era dels Mons, sinó de l'invasor, de l'ocupant. I ella la conreava!

Però era en va que repetia una i mil acusacions contra l'enemic. L'esperit dels afusellats callava, com si, després de la gran tragèdia, les penes de la Marta els deixessin indiferents.

A Hernam els dies de festa no es distingien en res dels dies feiners. No deien missa, no hi havia cap culte religiós. Les noies del poble anaven sempre atrafegades entre les obligacions del camp i les de la casa. Un diumenge, tanmateix, la Marta va comprendre que no suportava més la solitud. Passava setmanes senceres sense veure ningú, sense parlar amb ningú, capficada tothora en la pròpia tragèdia, en com hauria pogut ser la seva vida si allò no hagués passat. Aquell silenci angosi-
xant li oprimia el pit com una llosa. Va decidir arribar-se a casa de la vídua Egger, a poc menys d'un quilòmetre del poble. Per arribar-hi havia de passar forçosament davant de la casa de la Marieta Rohe; el més natural era que s'hi aturés. Però fins més enllà de la mort d'en Nicolau odiava la noia que li havia robat el xicot. En Nicolau i la Marta festejaven des que eren petits i, encara que no s'hagués parlat de casori, els Krefeld i els Mons ja hi comptaven. I vet aquí que en Nicolau, com gairebé tots els nois del poble un dia o altre, s'enamora de la Marieta, i sembla correspost... si no fos que al cap d'uns mesos la noia el deixa per un altre festejador. En esclatar la guerra, la cobejada Marieta era la promesa de Gregori Retz i les altres noies començaven a respirar suposant que es casaria, s'engreixaria i deixaria de causar estralls.

Llevat de Miquel Ingrid, tots els vilatans, refractaris, s'havien refugiat al bosc amb escopetes de caça o pistoles anti-

gues. La Marta hi somniava altra vegada, en el Nicolau: la decisió i el coratge del jove Krefeld en el seu rol de resistent i guerriller eren admirats a tota la contrada. Però l'audaç assassinat del capità Drel, en una emboscada en què la Marieta jugà un paper determinant, ho havia complicat tot. A partir d'aleshores els resistents no gosaren sortir del bosc on les tropes alemanyes els tenien assetjats. Burlant-ne la vigilància, la Marta i altres dones d'Hernam els duïen provisions. Veïé en Nicolau dues o tres vegades i, encara que no es diguessin més que paraules amistoses, ella hi trobà motius d'esperança. Fins que passà el que passà.

En tot això pensava la Marta pel camí, desitjant de tot cor que la valerosa vídua encetés algun tema de conversa que la distragués. Si hagués estat d'humor, s'hauria adonat que aquella tarda el silenci era perfecte, només trencat per la cantilena del riu que harmonitzava amb la llum dolça del sol, amb els colors rovellats de les fulles, amb l'olor asserenant de terra remoguda.

—¿Què hi ha, Marta? —li preguntà la vídua, estranyada de veure-la—. Seu.

—Feia temps que volia passar a saludar-la, però anava tan atrafegada!

—No haves posat els peus a casa des d'abans de la desgràcia.

Les dones hi pensaven, en aquelles hores terribles, però no volien evocar-les.

—Ja han arribat les primeres gralles —digué l'Erika.

—Heralds de l'hivern.

—Un dia d'aquests nevarà.

—Haurem de collir les últimes patates.

—Això qui en tingui —sospirà la vídua.

La Marta s'havia alçat.

—¿Te'n vas, ja? Ni que fos visita de metge, noia!

Es dirigien totes dues cap a la porta quan l'Erika es deturà.

—¿Vols veure el quarto d'en Maurici?

La Marta se la mirà, estranyada.

—L'han respectat —aclarí la vídua—. Veuràs, vaig parlar amb el tinent i té manat als soldats que no hi entrin per res del món.

Efectivament, el dormitori estava igual que el dia de l'afusellament. A la tauleta de nit hi havia un cendrer amb una burilla, un llibre obert amb un branquilló de boix grèvol per senyal.

—Al noi li agradava molt llegir. Havia arribat a aquesta pàgina el dia de... Poc s'ho pensava, pobrissó!

La Marta els veia com en un somni, burilla, llibre, branquilló amb les boletes vermelles... No era en el Maurici que pensava, era en el Nicolau.

Del respatller d'una cadira penjaven una jaqueta i una corbata; l'Erika les assenyalà.

—Se les havia posat la vigília, un diumenge, ¿te'n records?

El llit estava per fer, tal com en Maurici l'havia deixat en llevar-se: el coixí guardava l'empremta del cap.

—Olorà! —digué l'Erika, obligant la Marta a inclinar-se damunt del llit—. ¿Sents quina olor de colònia?

Abans de sortir li volgué ensenyar la fotografia del noi damunt de la calaixera, amb el seu marc daurat i un petit ram de semprevives al costat d'una llàntia.

—Fill de les meves entranyes! —exclamà l'Erika amb fervor—. Només setze anys i me l'afusellen!

La Marta es va treure un gran pes de sobre en sortir a l'aire lliure. Quin plaer, contemplar els arbres esgrogueïts, els prats, els taulons negrosos... La terra, llaurada de poc, exhalava una bravada sana, estimulante. Sobre el bosc s'anaven congriant núvols en el cel desmaià i els seus contorns es tenyien de rosa pàl·lid.

Passaven pel camí tres soldats amb les botes enfangades i saludaren les pageses.

—¿On dormen? —preguntà la Marta veient que es ficaven a la casa.

—A les golfes.

—¿Com et tracten?

—Bé. El tinent els fa anar drets, és prou persona.

—¿Persona? —saltà la Marta amb ràbia.

—Amb mi, si més no. Com a enemic l'odio, tu diràs. Però a l'home li tinc simpatia.

—Simpatia! —la veu de la Marta era gairebé un lladruc—. Prou que es veu que no el tens ficat a casa!

—Paciència, noia, ja els arribarà el seu Sant Martí.

L'esperança dibuixà un lleu somriure als llavis de la Marta i li embellí el rostre.

—¿Ho creus, que aquest dia arribarà, Erika?

—I tant!

—Déu t'escolti —sospirà la Marta, envejant la fe de la vídua.

Quan ja ningú no l'esperava i sa mare el donava per mort, Miquel Ingrid tornà.

Bé, no pas Miquel Ingrid, sinó el que en quedava: la pell, groguenca i enganxada als ossos com la de les mòmies, amb unes orelles translúcides i uns ulls esbatanats que se li menjaven les galtes. L'Ada no el reconeixia i calgué que ell digués:

—Sóc en Miquel, mare.

Fins la veu li havia canviat: més baixa, més ronca, com si sortís de les vísceres.

L'Ada se'l mirava sense poder dissimular gaire el seu astorament. No acabava de creure que aquell esquelet ambulat fos el seu fill. S'havia acostumat a estimar-lo mort, a figurar-se'l jove i robust. Sabia que havia d'alegrar-se de veure'l viu, si és que d'allò se'n podia dir viure. L'havia d'abraçar ja que, des de temps immemorials, les mares abracen els fills quan tornen de la guerra; però no podia decidir-s'hi.

En Miquel s'atansà i li va fer un petó. Amb un esforç, l'Ada posà els llavis damunt d'aquell front enfebrat i ossut. En Miquel tremolava.

—¿Tens fred? —li preguntà.

—Tinc febre —contestà ell, deixant-se caure en una cadira—. Ara en tinc sempre, de febre.

L'Ada reaccionà immediatament. En Miquel estava malalt, famolenc, potser moribund. Es posà a escalfar llet i a llescar pa per fer sopes.

—¿Les vols amb sal o amb sucre?

Mare de Déu! Encara n'hi quedava, de sucre!

—Amb sucre, mare.

I sota la barba de dies una onada de rubor li acolorí les galtes. Se sentia de nou el que sempre havia estat: un noi maltís, aviciat per la mare.

—Vaig a fer-te el llit —digué l'Ada.

Hi posà dues mantes i un edredó de plomes i se'n tornà a la cuina a omplir una bossa d'aigua calenta per ficar-la entre els llençols.

En Miquel menjava amb una mena de desassossec. Xuclava la llet ensucrada i llepava la cullera per no perdre'n ni una gota. Observava tot el que feia sa mare amb uns grans ulls lluents i sorpresos, com si aquells gestos domèstics fossin una revelació.

De cop i volta, l'Ada s'atansà i li digué baixet:

—¿Ja la saps, la desgràcia del poble?

—Sí.

—Ara és un poble sense homes: tots afusellats.

—M'han dit que Hans Anrhem i Martí Rohe són vius.

—Sí... L'Anrhem es va amagar a l'estable, amb les vaques, i a ningú se li va acudir de buscar-lo allà.

—¿I en Martí?

—En Martí es va escapar quan eren a ca la vila, detinguts, i es va amagar a la comuna.

—Llàstima!

—¿Per què, llàstima?

—Un jove hauria pogut tenir-la, aquesta idea.

—És el que la seva dona li retreu: que ell visqui i el fill no, això no l'hi perdona.

—Jo també sóc mort —murmurà en Miquel tot aixecant-se per anar al seu dormitori i, petant de dents, ficar-se al llit.

—¿Com te trobes, ara? —li preguntà l'Ada atansant-s'hi. Amb la bossa ben abraçada, ell contestà:

—Millor.

Per fi l'Ada plorava: grosses llàgrimes li lliscaven galtes avall. No gosava apartar-se del seu fill, com si temés perdre'l altra vegada. L'instint maternal renaixia, li escalfava el cor, l'omplia de temors.

La notícia s'escampà: Miquel Ingrid no era mort. Miquel Ingrid, el poqueta cosa, el covard, el que no s'havia atrevit a fer-se guerriller, era de nou al poble. Ningú no se n'alegrava ni acudia a felicitar la mare, a saludar el xicot allitat, devorat per la febre i la tos. Només en Martí, el pacifista, el d'idees extravagants, es presentà a demanar noves del fill.

L'Ada assegurava que en Miquel estava massa malalt per guarir-se. La pobre mare no comprenia que no l'haguessin llicenciat abans.

—¿És que tots han de morir? —es lamentava—. Els uns per revoltar-se, els altres per obeir, al capdavant sempre la mort!

En Martí replicava amb una rialleta desenganyada:

—¿Creus que l'haurien llicenciat si no estiguessin segurs que moriria? Ara el pobre no serveix ni per a carn de canó.

S'hi arribava moltes tardes, s'asseia a la vora del llit i explicava a en Miquel la tragèdia del poble. No arribava a comprendre com havia pogut escapar-se de ser afusellat i no dissimulava la seva satisfacció. Després li parlava del seu drama personal: l'Edwige, la muller, i la Marieta, la filla, no es con-

solaven de la pèrdua de l'Andreu i en Gregori. Que el vell fos viu en lloc del fill i el promès els semblava una injustícia sense nom. No ho declaraven obertament, però amb la mirada i el gest li ho donaven a entendre.

En Miquel a penes se l'escoltava. ¿Què li importaven les proeses d'en Martí i els seus drames de família? En tenia prou amb el seu heroisme de soldat anònim, amb la seva tragèdia de malalt incurable. D'ençà del seu retorn a Hernam s'havia tornat a llevar. Tossia, escopia, tremolava i suava, passava de l'exaltació a l'abatiment. Quan la febre pujava, el seu cervell es lliurava a una activitat intensa: altra vegada era al front, anava per camins fangosos, corria a l'assalt de posicions enemigues. Les cames li feien figa, el pols se li accelerava. El caporal l'escriassava: "Endavant, covard!" El casc, la motxilla, el fusell eren cada vegada més feixucs, no li quedaven forces per durlos. Cauria pel camí i tot el regiment li passaria per damunt. Vet aquí que havia de disparar i no trobava l'arma; les bales enemigues xiulaven, les explosions fulgurants l'encegaven.

Es despertava suant i gemegant. Havia passat més temps rodant per camps de concentració i hospitals que no pas al camp de batalla. I tanmateix, la seva obsessió eren les trinxeres, les marxes forçades, els combats...

Sovint se somniava en un clot, tremolant de fred i de por. No descarregava el fusell, es colgava en el fang com en el més còmode dels llits. Però el fang li arribava a la boca, s'hi ficava, tenia un gust de podridura. A prop seu flotava un illot llepat per aigües pantanoses. En Miquel entrava a l'aigua per arribar-hi: era un munt de cadàvers. Un d'ells, el del seu millor amic, un xicotet pèl-roig i pigat, li deia amb un somriure patètic: "Puja, puja." "No, no!", cridava horroritzat en Miquel. Però els cadàvers lliscaven, malignes, sota seu, i no li calia

sinó abandonar-se a aquella estranya armadia feta de cames, troncs, cames i caps humans. No el deixaven escapar i el més aferrissat era el seu amic, el cap d'estopa.

—Miquel, Miquel! ¿Què et passa, fill meu?

Obrint els ulls, en Miquel mirà astorat al seu voltant: en reconèixer l'alcova rústega i la mare al costat del llit, es va treure un pes del damunt.

—¿Quina hora és, mare?

—No ho sé...

—¿Quan començarà a clarejar?

—Encara no he anat a dormir. ¿Dintre d'unes tres hores, potser?

Uns quants dies de remissió, com un estiu de Sant Martí, i en Miquel se sentí com per miracle amb ànims de llevar-se. Embolicat amb la manta sortí a la porta del carrer i s'hi estigué uns moments, devorant el camí amb els ulls. Li havia vingut un deler de companyia i parava l'orella esperant sentir passes, que algú s'acostés, el veiés, li digués alguna cosa... Però només passà un soldat estranger que sortia de cals Mons. En Miquel anava a ficar-se a dins quan veié la Marta amb el seu feix, anant a l'abeurador. Hauria volgut que la noia alcés els ulls i el saludés, però ella no el va veure o va fer com si no el veiés. Aleshores, sense esperar que tornés, en Miquel entrà a casa i es deixà caure en una cadira vora el foc.

L'olla era damunt del trespeus i la tapa ja començava a ballar, el suc a fer borbolls i a vessar-se. En Miquel, sense esma, mirava les flames que llepaven la panxa de l'olla i la tapa que deixava escapar núvols de vapor olorós.

Cals Mons era la millor casa del poble i les seves terres, les més bones i extenses. "Per això és tan orgullosa, la Marta

—pensava en Miquel—. Ara es troba sola al món, i així i tot encara em menysprea.”

—¿Com te trobes, fill meu? —preguntà l’Ada en entrar.

—Bé...

La vella retirà l’olla del foc, hi ficà la cullera de fusta i tastà.

—Ja està tendra. ¿Tens gana?

—Fam —contestà en Miquel. I llavors recordà la veïna—. Ha passat la Marta amb el seu feix i ha fet veure que no em veia.

—T’ho afigures. ¿Com vols que...?

—¿Ella? —l’interrompé—. És el dimoni de l’orgull.

—No et deu haver reconegut.

—¿Aquí, a la porta de casa? Com si n’hi hagués gaires, d’homes, a Hernam!

—Justament. —L’Ada duia un plat a taula.— ¿Menjaràs aquí o al llit?

—Aquí. —I, en sec:— ¿Què vols dir, justament?

—Vull dir que des d’allò la Marta no és la mateixa.

—Per menysprear-me, sí.

—Fes-te’n càrrec, de les desgràcies que ha patit, dos germans, el xicot...

—¿En Nicolau? Ja no es feien.

—Però ella se l’estimava.

—Això no és motiu perquè no em saludi al cap de tres anys d’absència. I quina absència!

—Menja, fill meu. No hi pensis, tant se val.

—Bah —insistí ell—. ¿En què l’hauré ofesa?

—No vas voler ajuntar-te als emboscats —sospirà l’Ada com si a ella també li dolgués l’estigma que pesava sobre el soldat.

—¿Et dol, que no m’afusellessin amb els altres?

Els ulls de l'Ada es negaren de llàgrimes. Era l'única mare a Hernam que encara tenia un fill viu, per amenaçada que la seva vida estigués. En Miquel es movia, mirava i parlava, no era un cadàver com els altres. Cada dia, cada hora que passava sense que la mort se l'emportés li semblava un regal de la Providència. Per això, abans de ficar-se al llit, l'Ada s'agenollava als peus del Sant Crist del capçal i, aclucant els ulls per no veure aquell cos agonitzant, aquelles galtes begudes, aquella mirada de moribund que li evocaven la mort pròxima d'en Miquel, donava gràcies per la treva concedida.

—Les dones d'Hernam s'estimen més els morts. Hauré de morir perquè alguna em faci cas.

—Calla, calla! —suplicà l'Ada.